

Csöndben temették el, harminc év előtt, egy júniusi napon Szentendrén. A színészegyesület is lekéste a temést, írók, színészek, akik ismerték a nevét, rég halottnak hitték, annyira elvonultan élt és annyira az irodalomtörténeté volt már az életében. Halála hírére akkor meglátogattam elárvult otthonát.

A csorda porát vert a Főtéren, ahogy az egyházi műemléknél befordulok egy csöndes hosszú utcába. Barna kerítéses kis ház az Alsózbégyi úton, oiafa hajlik ki az udvarból. Elfogódoltan lépek az alacsony mennyezetű kis utcai szobába — itt élt, itt morzsolta le életének utolsó éveit *Rakodczay Pál*, Egressy Gábor óia a legújabb időkig az egyetlen igazi magyar színház-esztéta. A falon kép, Jakobei-festmény: a szülei. Apja, nagybátyja 48-as honvéd, maga is izzó Kossuth-rajongó. Két ablak közt az íróasztal, rajta Petiscus mitológiája, amit legtöbbször lapozott. A szekrényen Egressy Gábor mellszobra. Sok-sok kézirat és kicsike könyvtár, csekély maradványa annak, amit nyomora miatt el kellett adnia.

— Mint a halottaskocsit, úgy nézte a könyveket elszállító szekeret, szegény... — mondta könnyesen az özvegye.

Kevéssel a halála előtt meglátogatta *Jászai Mari* — aki egykor több ízben vendégszerepelt vidéki társulatánál — és egy pesti színigazgató, aki segítette rajtuk — más alá is gondolt *Rakodczay Pál*ra. Legkevesebb az állam, holott megérdemelte volna, hogy törődjék sorsával. Már csak azért is, mert örökségét arra áldozta, hogy szintársulatával a vidéket járva, mindig a »Bánk bán!«, »Az ember tragédiáját« és Shakespeare remekait játszotta.

Tizenhét éves korában látta *Lear királyt Molnár György*, a nagy színészrendező alakításában. E perctől kezdve Shakespeare-rajongó lett és e szerep eljátszására vágyott. El is játszotta színész-korában *harmincegyszer!* Társulatának ugyanis nemcsak rendezője volt, hanem egyik főszínésze is — 55-ször egyénitette *Shylockot* és 43-szor *Lucifert*, *Biborachot* 21-szer és *III. Richardot* is 20-szor... *Macbeth*, *Antonius* a »*Julius Caesar*«-ban, és... *Mefisztó* is kedvenc szerepe volt. Kortársai nem tartották nagy művészeknek, mert hangja és alakja nem felelt meg az akkori színházi követelményeknek, de el kellett ismerniök, hogy színészi alakításai nem mindennapi alkotások. A színpadról lelépve, a század elején polgáriiskolai tanár.

Am esztétikai munkássága az, ami életművéből maradandó. *Vörösmarty*

és *Bajza*, a magyar színházi bírálat mesterei, dramaturgiai töredékeket hagytak hátra bírálaikon kívül, *Rakodczay* kortársai pedig inkább csak részletekkel foglalkoztak. A *színészet elméletének és a színésztörténeti értékelésnek Rakodczay* a mestere *irodalmunkban*. Műveiben — habár a külföld idevágó irodalmát teljesen ismerte — merőben eredeti felfogásával lép meg. A »*Színészet rendszere*« című nagy műve (1884) az *első eredeti elméleti munkánk a nemből*, mert *Paulay Edének* a »színész-tanoda« számára írt kis könyve *Egressy* műve nyomán készült.

Rakodczay Pál a »*Színészet rendszere*«-ben átfogóan, alaposan határozza meg a színészet elméletét és tömördek gyakorlati példával alátámasztva, egyénien fogalmazza meg a színészi teremtés módját, természetét. Részletesen ismerteti a színész anyagát, amelyből képzelete teremt, a színészi kompozíciót, vagyis az anyag művészi alakítását és a színészi technikát, a műalkotást a részek tekintetében. Egyik döntő tételle, hogy a színésznek, amint a helyzetből kell előállítania az érzelmet, úgy saját képzeletéből kell előteremtenie a színpadon elhangzott szó *előzményeit*. Itt jeljük egyedülálló *monológ-elméletét* is, mely saját gyakorlatának és következtetéseinek eredménye. Ebben meghatározza és részletesen kifejti, hogy a monológ a színészi tanulmány kútije, mert nem költői kiegészítő eszköz, hanem az élet egyik jelensége. A színpadi monológ — úgy mond — csak abban tér el az élelettől, hogy míg az élet egyéne némán, a színpad embere hangosan gondolkodik. *Hamlet*, *III. Richard*, *Othello Jágo* szerinte el sem képzelhető monológ nélkül, ami lényegében nem hangos beszéd, hanem hangos gondolkodás — »a lélekjelenlét tájékozódása fennhangon«. A színésznek azonban a nézői abba a káprázatba kell ejtenie, hogy úgy érezze, »mintha nem a fülével, hanem a lelkével hallaná« a magánbeszédet. Még néhány *monológ-mintát* is közöl könyvében, szinte *Sztaniszlavskij* módján tárgyalja a színész munkáját.

pestre vonatkozó újságcikkek

író: *Tamás Ernő*

Rakodczay Pál

Kis Újság
1951. X/21

(Hely) (Idő) (Köt. v. füz.) (Oldal)

Hatalmas kétkötetes színésztörténeti művében, az »*Egressy Gábor és korában*«, valamint kis »*Dramaturgiá*«-jában — amely valóságos irodalmi gyöngyszem — elemzi a *leíró színházi* módszerét. A leíró kritikát *Vörösmarty*, *Bajza* és a külföld egyik-másik híres kritikus alkalmazta, de elveit e módszer felfedezője, *Rakodczay Pál* határozta meg. Lényege az, hogy a kritikus leírja a színész játékának kiemelkedő mozzanatait, mert így megörökíti az utókor számára a színész alkotását. Am ez ad módot arra is, hogy a kritikus általánoskodó jelzők helyett megokolhassa, miért dicsér és miért ócsárol. Hasonlóan eredeti elméleti műve még a »*A színészet a művészetek rendszerében*«. *Irodalomtörténeti munkáiban Katona József* és *Madách Imre* életét és költészetét dolgozta fel.

Színházi írói elvei a »*Jászai Mari mint Electra*«, »*Prielle Cornélie* élete és művészete« című munkáiban, továbbá cikkeiben, tanulmányaiban és — a *nagyterjedelmű hátrahagyott kézírataiban* érvényesülnek. Betekinttem kéziratot munkáiba, még mielőtt az *Országos Széchényi Könyvtár* kéziratárába kerültek. Nagyreszük kora színésztörténetének kúlforrásai és valóhú rajzok a vidék korabeli társadalmának szomorú művelődési és erkölcsi viszonyairól. Egyben *tömönten művelődéstörténeti adatot őriz meg* az utókor számára. A legfontosabb közöttük a »*Bablonka*« című *dramaturgiai napló*. Jelképes cím, *bablonkának* a vándorszínészet korában a színpadokat világitó fagyúgyerlyát nevezték. E naplóban 1873-tól a legújabb időkig bemutatott dara-

bok és előadások bírálatait írta meg. Az I.—III. kötetben 1873-tól 1876-ig »jegyzője« a magyar színészet történetének.

A IV. kötet e bejegyzéssel kezdődik: »E kötetben fontos fordulat észlelhető. Még ellenségeim is elismerik, hogy én vagyok a leíró kritika felfedezője.« A IV.—VII. kötet az 1883—1903. évek kritikáit foglalja össze, a VIII. kötet címe: »*Tanulmányok a legújabb idők színműveiről és előadásairól*«. Inkább a színésztörténeti kutatást érdeklí a »*Színészet napló*«. Ebben a társulata által 1888-tól játszott színművekről, főleg Shakespeare-előadásokról szól, amelyekben ő mint rendező és színész vett részt tevékenyen. Hozzáfüzte saját ismereteseihez a vidéki újságok akkori bírálatait is. Idetartozik a »*Debreceni működés*«. A »*Színészpályám*« című két testes kötet kéziratban maradt önéletrajzának kidolgozott fejezetein kívül *Jászai Mari* életrajzának egyes megírt részeit és teljes anyagát tartalmazza, aminek feldolgozása és kiadása tavaly, a nagy tragika születésének századik évfordulóján valóban időszerű lett volna. Tömördek kéziratát ugyan nem egyszer fölös, vitázó kitérésnek teszik aránytalanokká, de a hatalmas termés java egy nagy *szellem tanulmányozásra méltó színésztörténeti haladó hagyománya*, melyben könyörtelenül bírálja a hivatlanokat, a léhaságot és kortársai nagyrészenek törpeségét.

Életének utolsó szakában a padlason heverték kinyomatott munkáinak visszamaradt példányai, — mint özvegye panasozta — sokszor megállt ott és keserűen mondta:

— Hát ennek dolgoztam én, vagy az íróasztalomnak?...

Tamás Ernő

Osztályozás

Tárgy

He

Id

Személy

Helyszám

92

Rakodczay Pál

1951

háziyomda 1926 — 8891